

آینده کتابخانه‌های بدون دیوار

• محمود خسروچردی^۱

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران

■ Access, Delivery, Performance: The Future of Libraries without Walls. Edited by Jillian R. Griffiths and Jenny Craven. London: Facet Publishing, 2009. 238 p. ISBN 978-1-85604-647-3.

گوناگون، در مکان‌های گوناگون، و زمان‌های گوناگون، از آنها استفاده کنند. «کتابخانه‌های بدون دیوار»^۲ در حال ظهور، که گفته می‌شود از الزامات فضایی و قیدوبندهای کتابخانه‌های سنتی و خشت و آجر آزاد هستند، فضایی را در اختیار می‌گذارد که کاربران می‌توانند به جست‌وجوی فهرست‌برگه‌ها بپردازند و بدون نیاز به مراجعه حضوری به کتابخانه، به فایل‌های الکترونیکی منابع اطلاعاتی دست یابند. گرچه این کتابخانه‌ها مزایای بسیار زیادی دارند، در زمینه ارتباطدهی کاربران و منابع کتابخانه‌ای و سیستم‌های دسترسی به منابع با چالش‌های فراوانی روبه‌رو هستند.

مقدمه

توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات از راه دور به‌شکلی شگفت‌انگیز بر فعالیت‌های کتابخانه‌ای اثرگذار بوده است. تا همین اواخر مجموعه‌های کتابخانه‌ای مانند کتاب‌ها، مجلات، روزنامه‌ها، ژورنال‌ها، نوارهای دیداری و شنیداری، و دیسک‌های کامپیوتری در یک زمان واحد فقط از طریق یک کاربر مورد استفاده قرار می‌گرفتند و امکان استفاده هم‌زمان برای افراد دیگر وجود نداشت. به‌تدریج، با تکامل سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی و نیز سیستم‌های کتابخانه‌ای این امکان فراهم شد که اطلاعات یادشده به‌شکل‌های دیجیتال درآیند و افراد

در این اثر، ۱۶ پژوهشگر و متخصص کتابداری از انگلیس، آمریکا و نیوزلند گردهم آمده‌اند تا از فعالیت‌ها و آثار ارزنده پیتر بروفی قدردانی کنند

کتابی که در ادامه معرفی و بررسی می‌گردد، به چالش‌های این کتابخانه‌ها در دسترسی و تحویل منابع اطلاعاتی می‌پردازد.

معرفی کتاب

در این اثر، ۱۶ پژوهشگر و متخصص کتابداری از بریتانیای کبیر، ایالات متحده آمریکا، و نیوزلند گردهم آمده‌اند تا از فعالیت‌ها و آثار ارزنده پیتر بروفی قدردانی کنند. کتاب، گستره وسیعی از موضوعات را دربرمی‌گیرد که رویکردهای بروفی و خدمات وی برای توسعه کتابداری و اطلاع‌رسانی را طی سالیان متمادی نشان می‌دهد.

مایکل باکلند در این کتاب به اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ بازمی‌گردد تا آثار و پیشرفت‌های واحد پژوهشی کتابخانه لنکستر را که به‌همت بروفی دایر و اداره شد، معرفی کند. در ادامه کتاب، تغییر شغل بروفی به‌عنوان پژوهشگر کتابخانه موردتوجه قرارمی‌گیرد. به‌اعتقاد مؤلف می‌توان بسیاری از پروژه‌هایی را که توسط واحد پژوهشی کتابخانه لنکستر و زیر نظر بروفی اجرا شدند، مدل‌هایی برای پژوهش‌های معاصر در زمینه مدیریت و استفاده از کتابخانه قلمداد کرد.

سایر بخش‌های کتاب در ۱۲ فصل و چهار موضوع اصلی سامان یافته که عبارتند از: کتابخانه‌ها، یادگیری و آموزش از راه دور، گسترش دسترسی به اطلاعات، مسیرهای متغیر تحویل اطلاعات، و عملکرد، کیفیت

درباره کتاب

این کتاب به‌افتخار ۳۷ سال تلاش و آثار علمی پیتر بروفی^۳ پروفیسور حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، که در سال ۲۰۰۸ م. از دانشگاه متروپولیتن^۴ منچستر انگلستان بازنشسته شده، به‌نگارش درآمده است. وی در دانشگاه متروپولیتن، مدیر پژوهشکده مدیریت اطلاعات و کتابخانه سرلیم^۵، مستقر در گروه اطلاعات و ارتباطات دانشگاه بوده است.

در این کتاب مقالاتی از چهره‌های علمی بزرگی چون مایکل باکلند^۶، جنیفر راولی^۷، جیلیان گریفیث^۸، دیوید بیکر^۹ و آن مک‌دوگال^{۱۰} چاپ شده است.

«اندازه‌گیری و ارزیابی خدمات» و فصل دیگر به «اداره کتابخانه دانشگاهی» اختصاص دارد. هریک از این فصول دارای فهرستی از منابع مورد استفاده هستند. کتاب با یک کتابنامه گزینشی ۱۱ صفحه‌ای از آثار علمی بروفی پایان می‌یابد. بخش‌های مکمل کتاب شامل گزیده‌ای از پیشینه نویسندگان همکار و نمایه کتاب است.

بررسی محتوا

۱. اینگونه آثار از نظر موضوعی دامنه گسترده‌ای دارد و از مباحث نظری گرفته تا موضوعات کاربردی، و از اقدامات تاریخی تا حوادث جهان معاصر را دربرمی‌گیرد. چنین رویکردی باعث شده است که کتاب به جنگی تبدیل شود که از هر وادی، اطلاعاتی ارائه می‌دهد و این اطلاعات بیشتر دایرةالمعارفی و تلگرافی است و تقریباً برای هر فردی که به حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی علاقه‌مند است، اطلاعاتی به‌دست دهد.

۲. از آنجاکه بیشتر نویسندگان کتاب، از انگلیس و کشورهای مشترک‌المنافع هستند، مطالعات موردی ارائه‌شده بیشتر برای کتابخانه‌ها و فعالیت‌های کتابخانه‌ای این کشورها کاربردی و سودمند است. از طرف دیگر، به‌علت تأکید ویژه بر کتابخانه‌ها و کتابداری در بریتانیا، تا حدودی از طیف مخاطبان کتاب کاسته می‌شود.

۳. به‌طور کلی، مفاهیم و اقدامات ارائه‌شده در کتاب، قابل انتقال و پیاده‌سازی در حوزه‌های دیگر است، اما برخی از بخش‌ها مانند «سازمان‌دهی آموزش عالی در بریتانیا» و «کیبیر» و برخی از مطالعات پژوهشی ارائه‌شده در کتاب نیازمند توضیحات بیشتری هستند تا بتوانند بر مخاطبان خود در سراسر جهان تأثیرگذار باشند.

ساختار کتاب

پس از فصل مقدماتی، که یکی از همکاران بروفی نوشته است، و کارهای بروفی را فهرست کرده است، مایکل باکلند به بنیان‌گذاری واحد پژوهش کتابخانه لَنکستر^{۱۱} پرداخته، که بروفی فعالیت خویش را از آنجا آغاز کرد و در زمینه پژوهش، ارزیابی، و اندازه‌گیری خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌ای رشد کرد.

مقالات دیگر کتاب در چهار بخش موضوعی کلی قابل تقسیم‌بندی است که رویکردهای بروفی را معرفی می‌کند.

بخش نخست، «کتابخانه‌ها، یادگیری، و یادگیری از راه دور»، شامل دو فصل است. فصل اول یک دهه از خدمات در حال توسعه دانشگاه آزاد و فراگیران از راه دور^{۱۲} را معرفی می‌کند. در فصل دوم تاریخچه، توسعه، و آینده فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظام آموزشی بریتانیای کبیر بررسی می‌شود. چالش‌هایی که فراهم‌آوران خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی در این محیط منحصر به فرد (محیط تبادل آزاد اطلاعات) با آنها روبه‌رو هستند و نیز راهکارهایی که آنها می‌یابند، نه تنها برای کتابخانه‌های دانشگاهی مفید است، بلکه برای بخش وسیعی از فراهم‌آوران اطلاعات نیز سودمند است. البته بکر^{۱۳} نیز در کتاب افزودن واژه الکترونیک به کتابخانه‌ها و یادگیری^{۱۴} چشم‌انداز وسیع‌تری از توسعه‌های که در نظام آموزش عالی بریتانیا رخ داده است، معرفی می‌کند.

بخش دوم، «گسترش دسترسی به اطلاعات»، شامل سه فصل است و خدمات گسترده‌ای را دربرمی‌گیرد. از ارائه خدمات برای افراد نارسابین گرفته تا نقش کتابخانه‌های عمومی در عصر کنونی اطلاعات، و فناوری‌های شبکه‌سازی اجتماعی، در این سه فصل بررسی و تشریح شده‌اند.

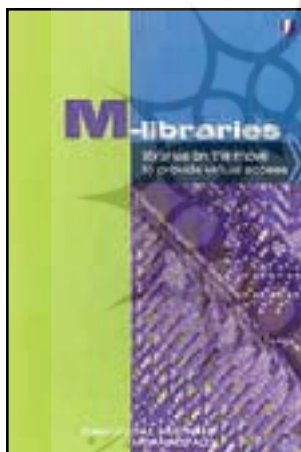
گفتنی است کراوین^{۱۵} در کتاب خدمات کتابخانه‌ای به افراد نارسابین^{۱۶} تصویر وسیع‌تری از خدماتی که در بریتانیای کبیر در اختیار افراد نارسابین قرار می‌گیرد ارائه می‌دهد.

بخش سوم، «مسیرهای متغیر تحویل اطلاعات»، شامل دو فصل است که طی آن منابع سازمانی و ماهیت متغیر واژگان کنترل‌شده بررسی و تشریح شده است. کولین^{۱۷} و چاونر^{۱۸} در کتاب ذخایر سازمانی و مؤسسات دست سوم^{۱۹} دورنمایی از توسعه مخازن دانشگاهی در کتابخانه‌های دانشگاهی و مسائل مدیریتی مربوط به آنها را به دست می‌دهد. این اثر می‌تواند مکمل این بخش از کتاب باشد.

بخش چهارم و پایانی کتاب، «عملکرد، کیفیت و اداره»، دو فصل را دربرمی‌گیرد که یک فصل به

اثر از نظر موضوعی دامنه گسترده‌ای دارد و از مباحث نظری گرفته تا موضوعات کاربردی، و از اقدامات تاریخی تا حوادث جهان معاصر را دربرمی‌گیرد

کتابخانه‌های سیار: کتابخانه‌ها در حرکت به سوی فراهم‌آوری دسترسی دیجیتالی

■ M-Libraries: Libraries on the Move to Provide Virtual Access, edited by Gill Needham and Mohamed Ally. London: Facet Publishing, 2008. 287p. £44.95. ISBN 9 78 - 1 - 8 5 6 0 4 - 6 4 8 - 0 .

مقدمه

نخستین کوشش سازمان‌دهی شده برای توزیع کتاب در روستاها، در ۱۸۴۷ در انگلستان آغاز شد و در نیمه دوم قرن نوزدهم گسترش یافت. نخستین کتابخانه سیار، گازی یک اسب‌ای بود که صندوق‌های مخصوص کتاب را با آن حمل می‌کردند. در دهه ۱۹۲۰، کتابخانه‌های سیار که تا آن موقع غالباً با اسب جابه‌جا می‌شدند، جای خود را به وسائل نقلیه موتوری دادند. درست در همین

۴. قیمت نسبتاً بالای کتاب باعث می‌شود که همه کتابخانه‌ها، به‌ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی ایران که با محدودیت بودجه مواجه‌اند، توانایی خرید آن را نداشته باشند.

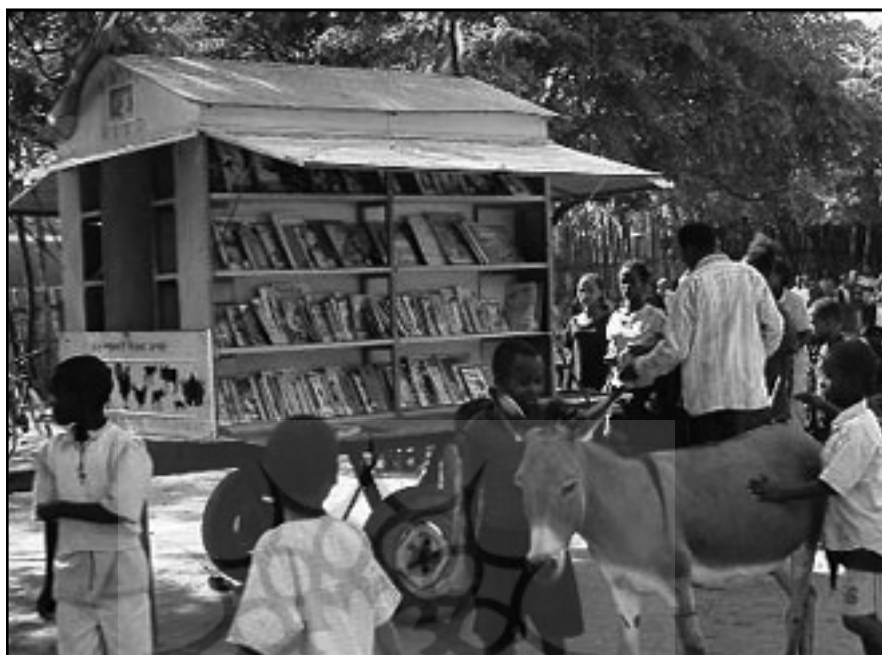
۵. در مجموع، همان‌گونه که پروفیسور مکوسیوت^{۲۰} (۲۰۰۹) نیز در معرفی خویش از این اثر اشاره کرده است، این اثر می‌تواند به‌عنوان یک منبع آموزشی عالی در برخی از دروس مانند «کتابداری و اطلاع‌رسانی نوین» تدریس شود. همچنین مطالعه این کتاب برای کتابداران حرفه‌ای نیز سودمند است. زیرا نمونه‌هایی از بهترین کارهای برخی از پژوهشگران و نیز ابزارهای فناوری کنونی برای مدیریت کتابخانه در این اثر معرفی شده‌اند.

پی‌نوشت‌ها:

1. khosro@irandoc.ac.ir
2. Libraries without walls
3. Peter Brophy
4. Metropolitan
5. CERLIM
6. Michael Buckland
7. Jennifer Rowley
8. Jillian R. Griffiths
9. David Baker
10. Alan F. MacDougall
11. Lancaster Library
12. Distance Learners
13. Baker
14. Putting the E into libraries and learning
15. Craven
16. Library services for visually impaired people
17. Cullen
18. Chawner
19. Institutional repositories in tertiary institutions
20. Maceviciute

مآخذ

Maceviciute, E. (2009). Review of: Griffiths, Jillian R. and Craven, Jenny (Eds.). "Access, delivery, performance: the future of libraries without walls: a festschrift to celebrate the work of Professor Peter Brophy". London: Facet Publishing, 2009. Information Research, 14(1), reviews no. R335. [On line]. Available: <http://informationr.net/ir/reviews/revs335.html> [Accessed 17 July 2009].

در مقاله «دسترسی به اطلاعات توسط عشایر و قبایل»، مدلی از کتابخانه دیجیتال برای افرادی که دائماً در حال سفر هستند، پیشنهاد شده است

این بخش شامل شش مقاله است. مقاله نخست، «کتابخانه‌ها در جامعه شبکه‌ای»، به بررسی نقش و جایگاه کتابخانه‌ها در جامعه کنونی پرداخته و تأثیرات جامعه اطلاعاتی و شبکه مدار کنونی بر کتابخانه‌ها را تشریح می‌کند. مقاله دوم به بررسی جایگاه کتابخانه‌ها در نظام‌های یادگیری کنونی بررسی و چالش‌های محیط یادگیری کنونی را تشریح می‌کند. در مقاله سوم، ضمن تشریح دانش در عصر فناوری‌های سیار، الزامات آن تبیین می‌شود.

«دسترسی به اطلاعات توسط عشایر و قبایل» عنوان چهارمین مقاله است که طی آن مدلی از کتابخانه دیجیتال برای افرادی که دائماً در حال سفر هستند، پیشنهاد شده است. مقاله بعدی به بررسی چگونگی استفاده از فناوری موبایل برای یادگیری از طریق موبایل و کتابخانه‌های سیار در جامعه شبکه مدار کنونی اختصاص دارد. در مقاله ششم فناوری‌های ارتباطی موبایل برای توسعه خدمات کتابخانه‌ای بررسی شده است.

بخش دوم، به بررسی آن دسته از اطلاعاتی می‌پردازد که می‌توانیم از طریق موبایل در اختیار کاربران کتابخانه‌ها قراردهیم. این بخش شامل چهار مقاله است. در مقالات اول و دوم، فناوری‌های مربوط به موبایل که در آفریقا برای آموزش مورد استفاده قرار گرفته‌اند، معرفی و برخی از پروژه‌های اجرا شده تشریح می‌شوند. مقاله سوم به موضوع دسترسی به اطلاعات از طریق موبایل برای کارکنان بخش بهداشت کشورهای در حال توسعه اختصاص دارد و نکاتی در این باره ذکر شده است. در

مقاله چهارم و پایانی این بخش مدلی برای یک کتابخانه دیجیتال که از فناوری‌های موبایل نیز پشتیبانی می‌کند، معرفی شده است تا از کاربرانی که از موبایل به عنوان ابزاری برای یادگیری استفاده می‌کنند، پشتیبانی شود. بخش سوم، به نوآوری‌های کنونی در زمینه کاربرد موبایل در کتابخانه می‌پردازد و مسائلی و مشکلاتی که این نوآوران در کاربرد موبایل در کتابخانه با آنها مواجه بوده‌اند، معرفی می‌شود.

از جمله موضوعاتی که این مقالات بدانها پرداخته‌اند، به نقش کتابخانه‌های عمومی در آموزش از طریق موبایل و یادگیری از راه دور، استفاده از موبایل برای دسترسی به اطلاعات از راه دور، معماری کتابخانه‌های سیار، مباحث مربوط به ابر داده که در طراحی کتابخانه‌های سیار نیاز است و استفاده از کتابخانه‌های سیار در بخش‌های بالینی می‌توان اشاره کرد.

بخش چهارم و پایانی کتاب، به تشریح و بررسی فعالیت‌های جاری در زمینه کاربرد موبایل در کتابخانه‌ها اختصاص دارد. این بخش حاوی چهار مقاله است که بیشتر به چگونگی یکپارچه‌سازی ابزارهای موبایل و ابزارهای اطلاعاتی کتابخانه‌ای می‌پردازد. شایان ذکر است که کتاب در ۲۸۷ صفحه تدوین شده و مصور است. موضوعات اصلی که در این کتاب مدنظر قرار گرفته‌اند عبارتند از:

- کتابخانه‌ها و فراگیران اینترنتی؛
- استفاده از فناوری موبایل برای یادگیری بیرون

**بی‌شک کتابخانه‌ها در مسیر
تکامل خویش ناگزیر از
به‌کارگیری فناوری‌های موبایل
هستند و در آینده نزدیک باید
به این مسئله مهم توجه کنند**

طرفی، جامعه یادگیری سیار بر آموزش و تعامل تمرکز دارد، در حالی که جامعه کتابخانه سیار تأکید بیشتری بر خدمات و محتوا دارد» (ویلر^۱، ۲۰۰۸).

پروژه‌هایی که در مقالات به آنها پرداخته شده است، از نظر شمول، بین‌المللی هستند و طیف وسیعی از تلاش‌ها را برای به‌کارگیری تجهیزات سیار ارائه می‌دهد. برخی از مقالات به پروژه‌هایی پرداخته‌اند که در کشورهای در حال توسعه پیاده‌سازی و اجرا شده‌اند و گستره پروژه‌هایی که به پروژه‌های فناوری سیار در کشورهای توسعه‌یافته اشاره نماید، اندک است. این مسئله را هم مزیت و هم کاستی کتاب می‌توان برشمرد. مزیت از آن‌رو که کشورهای در حال توسعه می‌توانند از تجربه‌های کشورهای مشابه خویش درس گیرند و

از دانشگاه؛
- ارتقای دسترسی به منابع کتابخانه‌ای از طریق ارتباطات موبایل؛

- ایجاد یک کتابخانه دیجیتال همساز با موبایل؛
- طراحی و پیاده‌سازی محتوا برای یادگیری الکترونیکی در بسترهای مربوط به موبایل؛

- معماری‌ها و ابر داده برای یادگیری و آموزش از طریق موبایل؛

- استفاده از موبایل و یادگیری الکترونیکی در کشورهای در حال توسعه؛

- از قفسه تا دستگاه‌های «پی. دی. ای»:
تحول دستگاه‌های موبایل در ابزارهای کتابداری و اطلاع‌رسانی.

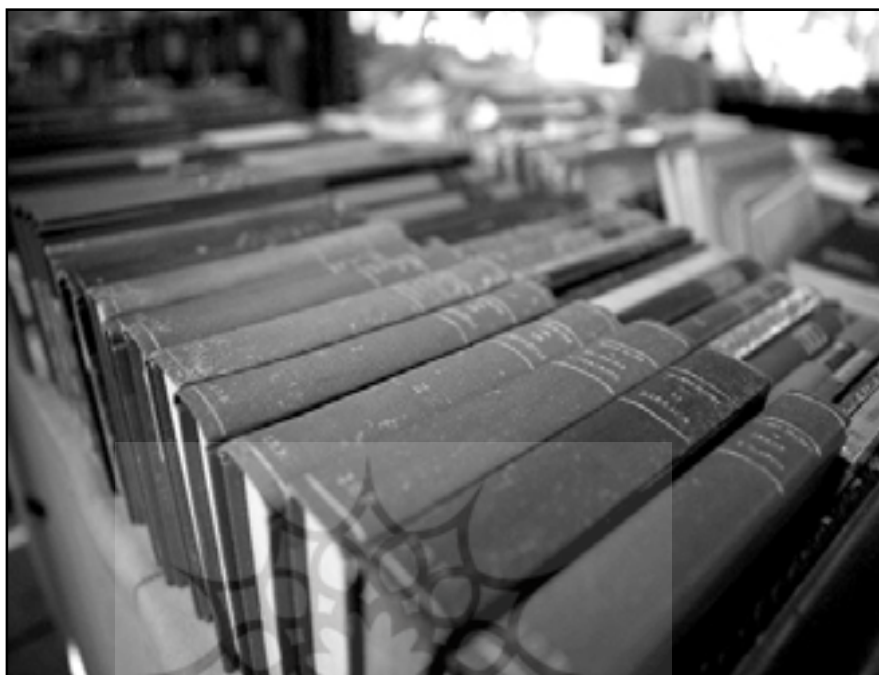
این کتاب برای علاقه‌مندان در حوزه یادگیری از طریق موبایل در همه زمینه‌ها، نه فقط در کشورهای در حال توسعه که دسترسی اینترنت از طریق کامپیوترها ضعیف است، بلکه افرادی که گوشی‌های موبایل و دستگاه‌های مشابهی دارند نیز مناسب است.

بررسی محتوا

مفهوم کتابخانه سیار مکمل مفهوم یادگیری سیار است، که خود بخشی از یادگیری الکترونیکی و یادگیری از راه دور قلمداد می‌شود. همان‌طور که برخی از پژوهشگران اشاره کرده‌اند، «رابطه بین دو جامعه کتابخانه سیار^۲ و یادگیری سیار^۱ به‌خودی‌خود شگفت‌انگیز است. زیرا جامعه یادگیری سیار و کتابخانه سیار با یکدیگر در ارتباط هستند تا از انواع یادگیری پشتیبانی شود. از

مفهوم کتابخانه سیار مکمل
مفهوم یادگیری سیار است،
که خود بخشی از یادگیری
الکترونیکی و یادگیری از راه
دور قلمداد می‌شود

8. Lorcan Dempsey
9. Mobile Library Community
10. Mobile Learning Community
11. Wheeler
12. Jukes

برای پیشرفت این فناوری‌ها اقدام کنند. جنبه منفی آن را می‌توان در این امر دانست که در این کتاب، از پروژه‌های بسیار پیشرفته کشورهای توسعه‌یافته اثری نیست. از مزایای دیگر این کتاب ارائه چشم‌اندازی از فناوری سیار است که می‌توان از آن برای ارائه خدمت بهتر به مشتریان و دانشجویان الهام گرفت.

این کتاب برای کتابخانه‌هایی که منابع اطلاعاتی قوی و پیشرفته‌ای ندارند، چندان مفید نیست. اما برای کتابخانه‌های دانشگاهی بزرگ و کتابخانه‌هایی که گام‌های خوبی را برای دیجیتالی شدن شتاب بخشیده‌اند، بسیار سودمند است. جوکس^{۱۲} (۲۰۰۹) که این کتاب را معرفی و نقد کرده است، آن را برای جوامعی که در زمینه یادگیری سیار فعالیت می‌کنند، متخصصان اطلاعات و اطلاع‌رسانی، فراهم‌آوران نرم‌افزارها و نظام‌های کتابخانه‌ای، عرضه‌کنندگان ژورنال‌های الکترونیکی، و کتابداران کتابخانه‌های گوناگون پیشنهاد کرده است.

پی‌نوشت‌ها:

- مآخذ
۱. کتابخانه ملی و مرکز اسناد (۱۳۸۷). دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی (نسخه آزمایشی). ذیل مدخل کتابخانه سیار. قابل دسترس در وب‌سایت:
<http://portal.nlai.ir/daka/Wiki%20Pages/%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%AE%D8%A7%D9%86%D9%87%E2%80%8C%D9%87%D8%A7%D9%8A%20%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B1.aspx> [Accessed 30 Aug.2009].
 2. Wheeler, Steve (2008). Learning with 'e's: Defining technology supported e-learning within a knowledge economy. available at: <http://www.slideshare.net/timbuckteeth/learning-with-es-defining-technology-supported-elearning-within-a-knowledge-economy-presentation>.
 3. Jukes, Eric (2009). Book Review: M-libraries: libraries on the move to provide virtual access. available at: <http://www.facetpublishing.co.uk/title.php?id=648-0> .

1. khosro@irandoc.ac.ir
2. James Band
3. Dick Tracy
4. PDA
5. First International M-Libraries Conference
6. Open University
7. Milton Keynes